השיח המשטרי החדש של הימין המתנחלי

ראיף זריק

מה עומד מאחורי עליית השיח הלאומני בישראל בעשור האחרון, ששיאה בחקיקת חוק הלאום? ההצדקה הציונית לעליונותם הפוליטית של יהודים בגבולות 67׳ הולכת ומאבדת תוקף. עם התפוררות פרדיגמת שתי המדינות והיטשטשות הקו הירוק, נדרש הימין המתנחלי לייצר לגיטימציה מחודשת לעליונות יהודית, הפעם עבור המשטר הלא-דמוקרטי במובהק שבין הירדן לים, שצפוי להתבסס על מיעוט יהודי

מאי 2020

בעשור האחרון מסתמנת מגמה חדשה בקרב זרמים מרכזיים בימין המדיני בישראל: השיח הטריטוריאלי על ארץ ישראל השלמה נחלש, ועל חשבונו צומח שיח חדש של לאומיות ואתנוצנטריות. במקום לדבר על האדמה, מדברים על הלאום. הדבר מתבטא בקידום חקיקה אנטי-דמוקרטית, בהסתה נגד הפלסטינים אזרחי ישראל ונגד פעילי שמאל, ובהדגשת רעיון ה"מדינה היהודית". את השיח הלאומני הזה מקדם מערך של ארגוני ימין שקמו בשנים שלאחר האינתיפאדה השנייה וההתנתקות – המכון לאסטרטגיה ציונית (2005), אם תרצו (2006), המכללה למדינאות (2007), ישראל שלי (2010), פורום קהלת (2012) ועוד. לא הימין המתנחלי הוא שהתחיל את השיח הלאומני, כמובן, אבל הוא לוקח אותו בשנים האחרונות למחוזות רחוקים. שיאו של התהליך היה חקיקת חוק הלאום בכנסת ביולי 2018.

יש מי שטוענים, בשמאל הלא-ציוני ובימין כאחד, שאין כל חידוש מהותי בשיח החדש הזה וגם לא בחוק הלאום: כל מה שהחוק עשה הוא למסד את עקרונות הציונות וערכי מגילת העצמאות בחוק יסוד. יש בכך מן האמת – הציונות, כפי שהיא נתפסת בעיני דובריה מאז ומתמיד, היא תנועה שקמה לשרת את העם היהודי: לקבץ את הגלויות, לשלול את הגלות, לכבוש את העבודה, לגאול את הקרקע ולהתיישב בה. כל המוסדות הלאומיים כשמם כן הם – מוסדות לאומיים, ולא בינלאומיים וגם לא אוניברסליים. המחויבות של הפרויקט הציוני היא לקבוצה אתנית-דתית מסוימת ומוגדרת, בזמן מסוים ובמקום מסוים. הציונות אינה מתייחדת בכך, כמובן: מחויבותן של תנועות לאומיות מוגבלת ומוגדרת מראש, ולכן ההדרה והדחיקה של האחר וההתבדלות ממנו (שלא לדבר על גירושו) הן חלק

בלתי נפרד ממהותן ותוצרי לוואי של הווייתן. אמרת הגדרה עצמית לקבוצה אתנו-דתית-לאומית – אמרת, לפחות בפוטנציה, אפליה והדרה במקרה הטוב או גירוש וטיהור אתני במקרה הגרוע. אם יש לציונות ייחוד, הרי הוא בשילוב של כל אלה גם יחד למשך זמן רב כל כך, ובעובדה שהפוטנציה הפכה לאקטואליה.

ואכן, הפרדה המבססת עליונות יהודית פוליטית, במובן של שימור פריבילגיות וסטטוס מיוחד, הייתה כאן מאז ומעולם: בהתיישבות היהודית לפני קום המדינה, ביחסי העבודה, בהסתדרות, בהתיישבות שהמשיכה לאחר קום המדינה, ובוודאי במשטר הצבאי – עשרים שנה של מערכת חוקים שונה ומפלה לאזרחי המדינה הפלסטינים, הגבלות תנועה ומגורים והגבלות אחרות בנוסח דרום אפריקה, וחוקי ג'ים קרואו – איך נקרא לכל זה? ולצד כל אלה, כמובן, פרויקט ההתנחלות בשטחים הכבושים אחרי 1967. לפיכך טיעונו של הימין כלפי מבקרי חוק הלאום, שאותו מהדהד השמאל הלא-ציוני, הוא טיעון המצביע על עקביות ולכידות: ממשלות הימין בסך הכול ממשיכות את דרכם של האבות המייסדים.

אבל גם אם הטענות האלה נכונות, ובמובנים רבים הן נכונות, הן אינן מספיקות. הרי חוק הלאום נחקק שבעים שנה לאחר הקמת המדינה ולא עם הקמתה, והשיח הלאומני החדש – שהחוק מגלם את שיאו – הוא תופעה פוליטית חדשה בישראל, או לכל הפחות עליית מדרגה. אם כן, השאלה עומדת בעינה: למה דווקא עכשיו? האומנם אין כאן כל חידוש?

*

ההסבר הרווח לתופעה הוא שהשיח הזה והחקיקה הנלווית לו משקפים את יכולתו של הימין לממש את תפיסת העולם האתנוצנטרית והאנטי-ליברלית שלו ולהחליש אגב כך את הסממנים הדמוקרטיים במוסדותיה של מדינת ישראל. למה זה קרה רק עכשיו? כי עכשיו זה נהיה אפשרי, כי שנים של כיבוש תרמו להיחלשות הערכים הליברליים בישראל, וכי ממשלות הימין הלאומני חזקות משהיו אי פעם.

הסבר אחר גורס כי השיח הלאומני משמש לביסוס פרויקט פוליטי אלקטורלי חדש של מפלגות הימין. לפי תפיסה זו, השיח הזה נולד על רקע הקריסה של אידיאולוגיית ארץ ישראל השלמה בשנות התשעים, אז עברה רוב האוכלוסייה היהודית בישראל לתמוך בפשרה טריטוריאלית. פינוי ההתנחלויות מרצועת עזה ב-2005 הביא לשיאים חדשים את המשבר האידיאולוגי בקרב הימין המתנחלי, גם אם מפעל ההתנחלויות עצמו המשיך להיבנות בשטח. במצב הנתון הזה החל השיח הלאומני לשמש את הנהגת הימין כתחליף לשיח המקסימליזם הטריטוריאלי השחוק; בעזרתו מבקש הימין לייצר תשתית אידיאולוגית חדשה למחנה פוליטי רחב, אגב צמצום מרחב הלגיטימיות הפוליטית של השמאל ושל הפלסטינים אזרחי ישראל באמצעות הסתה מתמשכת. ההיגיון פשוט: אם לא אפקטיבי עוד לדבר על שלמות הארץ – נדבר על שלמות הלאום, ונסמן אויבים מבית ומחוץ. דהיינו, האנרגיות המשיחיות-לאומיות מתנקזות כלפי פנים במקום כלפי חוץ. לפי תפיסה זו, גל החקיקה האנטי-דמוקרטית, וחוק הלאום בפרט, הם פרויקט פנים-ישראלי (וליתר דיוק – פנים-יהודי-ישראלי) שמקדם תעמולה המשרתת את גיבושו מחדש של מחנה הימין סביב סדר יום אתנוצנטרי ובתוך כך מחליש את השמאל ואת הפלסטינים אזרחי ישראל מבחינה אלקטורלית.

וקיים הסבר נוסף לחוק הלאום, כזה שתולה את האשם ב"מסמכי החזון" של הפלסטינים אזרחי ישראל. לפי טענה זו, מסמכי החזון העלו את רף הדרישות של האזרחים הפלסטינים, וחוק הלאום נועד לשמש תשובה ציונית לדרישות אלו.

הסברים אלו חשובים, אך לדעתי הם אינם ממצים ואינם מצליחים לעמוד על רובדי העומק המבניים של הציונות כתנועה התיישבותית, שחוק הלאום מסמל שלב חדש שלה. השיח הלאומני החדש, ובפרט חוק הלאום – שמאמצים רבים כל כך הושקעו במשך שנים רבות בקידומו – אינם רק חזרה על ההיסטוריה או המשך ישיר שלה; הם אינם רק ביטוי של מגמות אנטי-ליברליות ואתנוצנטריות כלליות על רקע התחזקות הימין או תגובה למסמכי החזון של הפלסטינים בישראל; והם לא נועדו רק לייצר מחדש בייס פוליטי או להגדיר מחדש את גבולות הלגיטימיות הפוליטית. לטענתי, הם מסמנים חידוש נוסף בפרויקט הפוליטי של הימין: הם מסמנים את עצם הצורך לבסס ולהנכיח, באופן פעיל וחוקתי, עליונות יהודית שקיימת ממילא. הניסיון הזה מצליח לגרור אחריו חלק ניכר מהציבור.

בשנות המנדט הבריטי ובשנות הממשל הצבאי ההפרדה בין האוכלוסיות הייתה "טבעית", מעין נגזרת היסטורית של העובדה שהיישוב היהודי התפתח מלכתחילה כחברה סגורה בעלת סדר פוליטי נפרד מסביבתו הילידית. לא היה צורך "לבצע הפרדה" בשנותיה הראשונות של ישראל, שכן בראשית הייתה הפרדה. זו הייתה עובדה אנליטית ואפריורית שלא היה כל צורך בחוק שיכריז עליה. עד היום פעלו אינספור פרקטיקות של הפרדה בסימביוזה כמו-טבעית, ללא צורך לנקוב בשמו של עקרון על מנחה. כך, למשל, בשנת 1965 אישר בית המשפט העליון את פסילתה של תנועת אל-ארד מלרוץ לבחירות, אף שלא היה חוק המסמיך את ועדת הבחירות לפסול את הרשימה. יהדותה של המדינה נתפסה כאקסיומה שאיננה זקוקה לכל הצהרה בחוק. אלא שהכלים הישנים ששימשו לתחזוק העליונות היהודית כבר אינם יעילים דיים, וכיום יש צורך בהפרדה אקטיבית ובלגיטימציה אקטיבית שלה.

כדי להבין מה השתנה ומדוע מתחייבת דווקא כעת הפרדה האקטיבית עלינו לבחון את ההיסטוריה של תפיסת ההפרדה, ששימשה בסיס לעליונות הפוליטית של יהודים בישראל.

*

סיפורה של המדינה היהודית בעשורים הראשונים לקיומה הוא במידה רבה הסיפור של הניסיון להכיל בשוליים את בני העם הפלסטיני שהפכו להיות אזרחי המדינה, שהציונות ניסתה להיפטר מהם קודם לכן באמצעות פעולות גירוש או מנעה את חזרתם לאחר שעזבו את ביתם. פעולות אלו נמשכו עד לשנות החמישים המאוחרות.

נדרשו מאה שנות עימות בין הפרויקט ההתיישבותי הציוני ובין הפלסטינים בטרם התאפשר רגע של מחשבה על פתרון בדמותו של הסכם אוסלו. התהליך הזה החל במובן מסוים כבר בעקבות התבוסה הפלסטינית במלחמות של 48' ו-67', ונמשך בעקבות התבוסה הישראלית היחסית שבאה לאחר מכן – במלחמת יום כיפור, שהראתה לישראל את גבולות הכוח הצבאי שלה, ובאינתיפאדה הראשונה, שהעמידה בסימן שאלה את תפיסתה העצמית של ישראל כבעלת עליונות מוסרית. כל אלה הכשירו

במידה מסוימת את הקרקע לפשרה, או כך לפחות סברו רבים. במשך תקופה קצרה, שהחלה בתחילת שנות התשעים ונמשכה אולי עד תחילת עידן נתניהו, היה נראה שאפשר לדבר על זכות ההגדרה העצמית לשני העמים ושמעבר לפינה ממתין פתרון שתי המדינות.

התבססותה של תפיסת "שתי מדינות לשני עמים" בתודעה הקולקטיבית הישראלית כפתרון מיטבי, ריאליסטי ובר מימוש לסכסוך יצרה אשליה של נפרדות בין שני העמים כאילו היו שתי ישויות פוליטיות שוות. גם אם ההפרדה הזאת הייתה אמורה להתרחש במלואה רק בנקודת זמן כלשהי בעתיד, שנדחתה שוב ושוב, התחושה בחברה הישראלית הייתה שעצם פרדיגמת שתי המדינות מביאה כבר עתה למצב שבו הפלסטינים בשטחים הכבושים נמצאים "שם", מעבר לגבול, בדרך למדינתם העצמאית, עם המנון ודגל ובתי סוהר, מחוץ לאחריות "שלנו", כלומר של הקולקטיב הלאומי היהודי-ישראלי. החלטת ישראל לבטל את התנועה החופשית של הפלסטינים בין השטחים לישראל במהלך האינתיפאדה הראשונה והקמת הרשות הפלסטינית בעקבות הסכמי אוסלו בוודאי תרמו לתחושת הנפרדות הזאת.

משעה שהובטח המשך שימורו של רוב יהודי בשטח מדינת ישראל בגבולות 67' – גם אם באמצעות היתלות בפתרון עתידי שעדיין לא מומש לגמרי בשטח – היה לכאורה קל יותר למדינת ישראל לפסוע (אמנם באיטיות ובאורח מוגבל ביותר) בנתיב ליברלי יחסית כלפי הפלסטינים אזרחי ישראל. מגמה זו, שהתבטאה בראש ובראשונה ב"מהפכה החוקתית" ובמדיניותה של ממשלת רבין, חיזקה את הפן הדמוקרטי של המשוואה "יהודית ודמוקרטית" והתחילה לקדם את מעמדם של הפלסטינים אזרחי ישראל כאזרחים שווי זכויות במדינה, ולו מבחינה רטורית. אחד מסימני ההיכר באופק הזה הוא פסק דין קעדאן משנת 2000, שקבע כי החכרת קרקעות ליהודים בלבד היא אפליה אסורה. זהו אמנם פסק דין לא מספק שלא מומש ולא שינה את מדיניות הקרקעות, והוא בגדר מעט מדי ומאוחר מדי, אבל הוא סימן פוטנציאל מסוים, גם אם קלוש ביותר, אשר בהתקיים תנאים אחרים היה יכול להביא לשינוי ולסמן אופק חדש. אבל גם הפוטנציאל הקלוש הזה היה בלתי נסבל בעיני רבים בציבור היהודי.

התקופה ההיא, שמבחינת האזרחים הערבים-פלסטינים ומבחינת זכויות האדם והאזרח בישראל הייתה אופטימית למחצה, החלה באמצע שנות התשעים ונמשכה עד תחילת שנות האלפיים, עד פרוץ האינתיפאדה השנייה והירי ב-13 מפגינים פלסטינים אזרחי ישראל תחת ממשלת ברק. אירוע זה סימן קרע חדש באשר למקומם של הפלסטינים בחברה הישראלית. שנים אחדות לאחר מכן, עם עליית נתניהו לשלטון, התפתחה מגמה של הסתה מתמשכת נגד הערבים אזרחי ישראל, והאופטימיות הזהירה התפוגגה כלא הייתה.

*

בעקבות כישלון הניסיונות להגיע להסדר קבע בין הצדדים, קריסת ועידת קמפ דייוויד והצהרת ברק שאין פרטנר לשלום; ולאחר ההתנתקות, השתלטות החמאס על הרצועה, היבחרותו המחודשת של בנימין נתניהו לראשות הממשלה ועלייתן של ממשלות הימין – הלכה והתערערה פרדיגמת שתי המדינות. אפשר לומר שמעולם לא היה לה סיכוי של ממש.

התפוררות רעיון שתי המדינות וטשטוש הקו הירוק הביאו להיווצרותה של יחידה גיאופוליטית אחת דה פקטו ששתי האוכלוסיות שבתוכה מעורבבות זו בזו במידה מסוימת. ההבחנה החדה בין הפלסטינים ש"שם" ליהודים-הישראלים ש"כאן" היטשטשה. ואם פתרון שתי המדינות יצר את אשליית ההיפרדות לשתי ישויות עצמאיות והוציא את הפלסטינים אל מחוץ לתודעה הפוליטית הישראלית, כעת התערערה גם אותה תחושה "מרגיעה" של הפרדה. אולי פעם אפשר היה לומר שהפלסטינים בשטחים, שם, עושים דרכם למדינה נפרדת ועצמאית משלהם; אבל לא עוד. עכשיו ברור שהשטחים הם כאן, וכך גם הפלסטינים.

כיום מתבלטת בבירור במרחב שבין הירדן לים נוכחותן של שתי קבוצות: האזרחים הפלסטינים בישראל, שנמצאים "בפנים", והמתנחלים, שנמצאים "בחוץ". הפלסטינים אזרחי ישראל, שהצליחו להישאר בארץ למרות הנכבה, חיו במשך עשורים בשולי הפוליטיקה הישראלית, וזו סבלה את נוכחותם השולית; הדבר לא חייב הפרדה ממוסדת. אבל נוכחותם בכנסת, בפוליטיקה ובכלכלה הלכה וגברה בעשרים השנים האחרונות. הם אף ידעו לעשות במאבקם שימוש בכלים משפטיים, וזוהי הצלחה חשובה גם אם היא מוגבלת מאוד. במצב עניינים זה, המדינה היהודית המעניקה עליונות ליהודים אינה נתפסת עוד כמובנת מאליה, כאילו הייתה תופעת טבע. המתנחלים, מצידם, ביססו בשטחים הכבושים נוכחות פיזית מתמשכת שאיננה שולית עוד, איננה זמנית, איננה אידיאולוגית ואיננה צבאית. ככל שנוכחותם בשטחים נתפסת כטבעית יותר, כך הם מביאים את השטחים אל תוך ישראל ומייצרים אחדות טריטוריאלית.

טשטוש הקו הירוק ונוכחותם של הפלסטינים בישראל ושל המתנחלים בשטחים מממשים לכאורה את חזונו של הימין המתנחלי – חזון ארץ ישראל השלמה והמאוחדת, דה פקטו אם לא דה יורה. אך להצלחה הזאת יש מחיר ניכר: במרחב המאוחד הזה – מאוחד עבור יהודים בלבד, יש לומר, שכן פלסטינים אינם יכולים לנוע בו בחופשיות – כבר קשה לדבר על רוב יהודי מובהק. זהו טיעון מוכר של השמאל הציוני: פרויקט ההתנחלות החזיר את הבעיה הדמוגרפית שהציונות פתרה באמצעות הגירוש של 1948. עתה נדרש הימין המתנחלי לתת מענה לערבוב האוכלוסיות המאיים על המדינה היהודית, ולכן עליו להציע תפיסת עולם פוזיטיבית לעתיד לבוא. אלא שגירוש הפלסטינים מהשטחים אינו אפשרות שאפשר להציעה בפרהסיה, וגם להציע לפלסטינים אזרחות מלאה אי-אפשר (אף שאפשר לנפנף ברעיון הזה לצורכי תעמולה). האופציה הראשונה נפסלת בגלל הגויים, והשנייה – בגלל היהודים. נשארנו תקועים עם שתי קבוצות לאומיות במרחב אחד. כך אנו שבים אל פלסטין המנדטורית, יחידה גיאופוליטית אחת ובה שני עמים מעורבבים.

לאור כל זה אפשר להבין מה תפקידו של השיח הלאומני החדש: זהו שיח הפרדה. לפי התפיסה הציונית הרווחת בישראל, הלגיטימציה של העליונות היהודית במדינה בגבולות 67' התבססה עד כה במידה רבה על קיומו של רוב יהודי בארץ – רוב שנוצר באמצעות גירוש פלסטינים, בריחתם ומניעת חזרתם – וכן על סדר פוליטי עם סממנים דמוקרטיים, גם אם מוגבלים, מפלים ולא שוויוניים. אלא שעם התפוררות תפיסת שתי המדינות, היטשטשות הקו הירוק והתמשכות המאמץ האידיאולוגי להחיל את המדינה היהודית על כלל שטחי ארץ ישראל השלמה/פלסטין המנדטורית, מתעורר בימין המתנחלי צורך להמשיג מחדש את העליונות היהודית, הפעם במסגרת המשטר הלא-דמוקרטי

במובהק אשר בין הירדן לים, שאף צפוי להתבסס על מיעוט יהודי. בהיעדר אפשרות הגירוש, שב-1948 הייתה הפתרון לבעיה הדמוגרפית, נוצר צורך לבסס אפרטהייד מסוג חדש. חוק הלאום מגלם את גרעין הפתרון הזה.

בניגוד לשיח הקלאסי של ארץ ישראל השלמה, שהתמקד במאמץ "לאחד" בין שני משטרים נפרדים שנמצאים על שתי חלקות אדמה נפרדות – ישראל והשטחים הכבושים – השיח הלאומני המתעורר כעת הוא ניסיון להתמודד עם הצורך להפריד בין שתי האוכלוסיות המעורבבות זו בזו באותה מסגרת טריטוריאלית. לפיכך, עלייתו של השיח הזה והחקיקה הנלווית לו אינם רק מענה לקריסת אידיאולוגיית ארץ ישראל השלמה – כלומר ניסיון ליצור לה תחליף אידיאולוגי – אלא גם התמודדות עם הצלחתו האדירה של פרויקט ההתנחלויות עצמו, שמתבטאת ביצירתה של יחידה טריטוריאלית מאוחדת. ההפרדה המתפתחת בהשראת החוק אינה הפרדה בין "כאן" ל"שם", אלא בין "אנחנו" ובין "הם" – בין היהודים לפלסטינים, ללא קשר למקום מושבם.

אמנם גם פרדיגמת שתי המדינות היא פרדיגמה של הפרדה, אולם זוהי הפרדה בין שתי טריטוריות, כלומר היפרדות. אפרטהייד, לעומת זאת, מפריד בין אוכלוסיות שחולקות טריטוריה אחת בתוך מסגרת פוליטית ריבונית כוללת. הפרדה כפויה כזאת, מעצם הווייתה בתוך ישות מאוחדת, היא כירורגית, כלומר אלימה ודורסנית.

חוק הלאום, שהוא גילומו מרחיק הלכת של השיח הלאומני החדש, נבדל מכל חקיקה קודמת בנושא מכיוון שהוא קושר בין שני סוגי הפרדה: זו שבין אזרחים יהודים לאזרחים פלסטינים בישראל, וזו שבין אזרחים יהודים מתנחלים ובין לא-אזרחים פלסטינים בשטחים. כך, שאלת המדינה היהודית והדמוקרטית ושאלת ארץ ישראל השלמה הופכות להיות שתי פנים של אותו הפרויקט: פרויקט הלגיטימציה לעליונותם של כלל היהודים על כלל הפלסטינים בין הירדן לים.

*

בינואר 2020, שבועות בודדים לפני סבב הבחירות השלישי ברציפות, הציגו הנשיא טראמפ וראש הממשלה נתניהו את תוכנית הסיפוח שלהם. בהינתן העובדה שזוהי חריגה משמעותית מאסטרטגיית ניהול הסכסוך, יש לשאול כיצד התוכנית הזאת משתלבת בתזה שהוצגה לעיל. לכאורה אפשר לטעון משהו בנוסח הזה: בסופו של דבר, למרות שיצאה מבית המדרש של נתניהו ושל טראמפ – שני אנשי ימין מובהקים שתבנית החשיבה שלהם קולוניאלית – החומרים שמהם עשויה התוכנית הם כאלה שבישל השמאל של שנות אוסלו. אחרי ככלות הכול, התוכנית מדברת על "מדינה פלסטינית" ומציעה לא להזיז אף פלסטיני ממקומו, ומתייחסת לגדה המערבית ולעזה כאל שטח אחד. הגם שהריבונות איננה מושלמת ואינה מלאה, ישות פלסטינית יש בה.

אולם לא צריך להיות חד עין כדי לראות שמדובר באפרטהייד לכל דבר ועניין. אמנם התוכנית מדברת על הפרדה גיאוגרפית, שכן יהיו שטחים של ישראל ושטחים של הרשות, אבל אין בכך ולא כלום. חשוב שנבחין כאן בין הפרדה בתוך שלם אחד ובין הפרדה המייצרת למעשה שתי ישויות מדינתיות עצמאיות; זוהי בעצם הבחנה בין הפרדה להיפרדות. הפרדה מניחה כי קיים מבנה-על אחד מינהלי, חוקתי, ארגוני ומושגי, ובתוכו מבחינים בין קבוצות שונות, גם אם על בסיס טריטוריאלי מסוים.

בהיפרדות, לעומת זאת, שתי הישויות אינן מתקיימות בתוך אחדות כלשהי אלא יש להן היגיון ומרחב פוליטי וגיאוגרפי עצמאי. לכאורה תוכנית טראמפ כוללת יסוד של היפרדות ומדברת על מדינה פלסטינית, אך בפועל היא מציגה מה שנראה יותר כמו תוכנית של הפרדה בתוך משטר אחד.

אם נניח לרגע לעובדה שהתוכנית המוצעת הייתה במידה רבה ספין בשירות נתניהו וטראמפ, ומי יודע מה יהיה סופה, אפשר לראות בה המשך של תנאי היסוד שהביאו לעליית השיח הלאומני החדש. אל מול הטשטוש של הקו הירוק ושובו של האיום הדמוגרפי נזנח ההיגיון של היפרדות מהפלסטינים ותחתיו מאומץ היגיון של משטר הפרדה שיש לו שלושה מאפיינים: הכפפה ברורה של קבוצה אחת לקבוצה שנייה; הכפפה כוללת וקבועה, שאיננה בגדר סידור ביטחון זמני; ותחזוקת המבנה הזה באמצעות מערכת משפט מגובה במשטר אלים וכוחני.

הן ההכפפה המוחלטת והן העובדה שמדובר בהפרדה ולא בהיפרדות מתבטאות באופן מובהק במפה עצמה: הישות הפלסטינית תהיה מוקפת מכל צדדיה בריבונות ישראלית – מהאוויר והקרקע, מצפון, מדרום, ממזרח וממערב. את הגיון ההפרדה על בסיס אתני, דתי ולאומי ולא על בסיס טריטוריאלי משלימים שני היבטים נוספים, המשקפים את מותו של הקו הירוק: היחס למתנחלים והיחס לאזרחים הערבים הפלסטינים בישראל. הסכם אוסלו, למרות מגרעותיו הרבות, התייחס לאזרחותם של הפלסטינים כאל מובן מאליו והתייחס להתנחלויות כאל בעיה שיש לפתור. התוכנית הנוכחית מוחקת את ההיגיון הטריטוריאלי הזה והופכת את הפלסטינים אזרחי ישראל לבעיה שצריך לפתור ואת המתנחלים לעניין מובן מאליו. מכאן גם עולה האפשרות לשנות את הגבולות הפנימיים של המשטר האחד – להרחיב ולהצר לפי תפיסה אתנית ולא טריטוריאלית. במובן הזה, התוכנית עולה בקנה אחד עם ההיגיון של 1948 ולא עם זה של 1967.

בהקשר זה יש להדגיש שהמעבר בין התפיסות של הסכם אוסלו לתוכנית הנוכחית, המעבר מהיפרדות להפרדה, איננו חד, ועל אף ההבדלים שבין שתי התוכניות יש ביניהן בהחלט גם קווים משותפים. בחרתי להצביע על השונה דווקא כדי לזהות את החידוש שבמהלך, המזכיר במאפייניו את חוק הלאום: גם חדש וגם ישן, גם המשך וגם עליית מדרגה.

אם בכל זאת נבקש לראות הבדל כלשהו בין השיח המתנחלי שתואר במאמר ובין התוכנית של טראמפ, נוכל למצוא אותו בטרמינולוגיה, כלומר בשימוש במונח "המדינה הפלסטינית". ניתן לסכם את הדברים כך: תחילה הייתה פרדיגמת שתי המדינות שהצדיקה את המציאות הקיימת של הפרדה, כלומר אפרטהייד, באמצעות תנועה מתמשכת (גם אם לרוב מדומיינת) לעבר היפרדות באמצעות משא ומתן מדיני; לאחר מכן הגיע העשור האחרון של נתניהו, עידן ניהול הסכסוך, שהתאפיין באימוץ מציאות ההפרדה ובהצדקתה באמצעות שיח הפרדה אתנו-לאומני תואם, כפי שהוצג לעיל; ועתה מגיעה תוכנית טראמפ-נתניהו ומציעה וריאציה נוספת על אותה התמה – תיאור מציאות ההפרדה במונחים של היפרדות. זהו מופע נוסף, ולא קוהרנטי במיוחד, של הכחשת קיומו של משטר אחד לא-דמוקרטי בין הירדן לים.

ד"ר ראיף זריק הוא משפטן וחוקר, מומחה לפילוסופיה פוליטית ולפילוסופיה של המשפט, מרצה לדיני קניין ולתורת המשפט בקריה האקדמית אונו, מנהל אקדמי שותף במרכז מינרבה למדעי הרוח באוניברסיטת תל אביב ועמית מחקר בכיר במכון ון ליר בירושלים. מאמר זה פורסם לראשונה באתר הזמן הזה באפריל 2019; חלקו האחרון נוסף בינואר 2020 בעקבות פרסום תוכנית טראמפ.